

**Г.О. Корбут, А.П. Вискушенко,
М.С. Памірський, В.П. Шуст
(м. Житомир)**

ЕКСКУРСІЇ РІЧКОВИМИ КАНЬЙОНАМИ МІСТА ЖИТОМИРА

Поліський регіон, одним з центрів якого є м. Житомир, характеризується густою сіткою річок. Із, більше ніж 200 річок, які протікають в області, 12 протікають через місто Житомир і його околиці: Тетерів, Гуйва, Гнилон'ять, Кам'янка, Лісова, Путятинка, Крошенка, Рудавка, Кокоричанка, тощо. Три з них, а саме: Тетерів, Кам'янка і Гнилоп'ять мають глибокі каньйони, вздовж яких можна проводити унікальні геологічні екскурсії [1; с.4].

Почнемо із річки Тетерів, яка тече довгим, довжиною 3360 м. шириною до 120 м. глибиною до 53 м каньйоном. В цьому місці річка Тетерів прориває зону окварцювання гранітів, яка проходить у смузі червоних гранітів, шириною біля 1 км і межує з півдня і півночі з сірими житомирськими гранітами. В контактах сірих і червоних гранітів добре видно зони гнейсування і милонізації. Зона окварцювання знаходиться на відстані 100 метрів від північного контакту і 500 метрів від південного. Здійснюючи пішохідну або екскурсію на човні вгору по течії річки Тетерів у смузі червоних гранітів, можна побачити середньо і грубозернисті різновиди червоного і рожевого кольору порфіровидної структури, що помежовані жилами пегматиту і апліту.

Окварцьовані граніти виходять у вигляді гранітної брекчії червоного, рожево-жовтого та жовто-оранжевого кольору смугастої текстури [2, с.8] Розповідаючи про мінералогічний склад, доцільно згадати калі шпат, альбіт, кварц, біотит, вторинні слюди, епідот.

Із мінералів, які входять до складу гірської породи в невеликій кількості, відзначаємо циркон, флюорит, пірит, молібденіт, каситерит, ільменіт, магнетит. Із різновидностей кварцу, середня кількість якого в породі досягає 30 -40%, пізнавальне буде розглянути окремі кристали гірського кришталю. Під час геологічної екскурсії є хороша можливість розглянути декоративні гірські породи, зокрема чотири види гранітної брекчії: грубо і дрібноуламкову, роговикову або афанітову, яшмоподібну та крупнозернисту кварнову[3, с.173]. Поруч з виходом гранітної брекчії на лівому березі річки Тетерів, біля Зарічанської греблі на пластах гнейсу можна розглянути червоний середньозернистий порфіровидний граніт, який покритий жилою пегматиту, в якому багато кристалів гранату чорного кольору.

Поряд з розповіддю про геологічну будову, оглядом чисельних різновидностей граніту, на який багата Житомирщина, під час екскурсії каньйоном річки Тетерів доцільно оглянути пам'ятники природи, прослухати легенди, які дійшли до нас із сивої давнини, дістати естетичну насолоду від мальовничих краєвидів, зробити короткий перепочинок.

Першим серед цілого ряду таких пам'ятників назвемо скелю «Голова Чацького», що знаходиться на лівому березі річки Тетерів, висота якої над рівнем води 30 м, ширина до 120 м. За зовнішнім видом нагадує лицаря в латах. Згадки про цей пам'ятник природи можна знайти чи не в кожному путівнику по нашому місту. Так, в XIX ст. енциклопедичний словник Ф.А. Брокгауза і І.А. Єфрона назвав скелю „Голова Чацького" одним із головних визначних місць губернського міста. Скеля і справді схожа на голову людини [3, с.176]. Без зусиль можна побачити широкий лоб, римський ніс, масивне підборіддя. Існує кілька цікавих легенд щодо назви скелі. За однією з них, Чацький був козачим полковником, який, тікаючи від ворогів, хотів перестрибнути через ущелину, але зірвався в річку. Віддаючи останню данину своєму отаману, козаки шаблями вирубали в скелі йому пам'ятник у вигляді голови.

Інша легенда розповідає про польського графа Чопського. Сотні років тому назад він жив у цих краях зі своєю молодію дружиною-красунею. Дізнавшись про її подружню зраду, граф розігнав свого коня і кинувся зі скелі. Після його смерті вершина скелі стала схожа на людську голову. Попри пізнавальну цінність цих легенд, можливість використовувати їх для патріотичного виховання, прищеплення загальнолюдських сімейних цінностей, більш вірогідно пояснюють походження назви скелі краєзнавці Н.В. Трипольський та Г.И. Оссовський. Перший, зокрема, вважає, що скеля носить ім'я відомого всій Волині польського просвітителя Чацького. Оссовський, на відміну від Н.В. Трипольського, вважає, що підставою для назви скелі послужила надзвичайна схожість вершини скелі з лобом і носом відомого вченого Тадеуша Чацького.

Іншим пам'ятником природи, який заслуговує на увагу, є скеля «Чотири брати», що розміщена на правому березі річки Тетерів на виході із каньйону. Висота її над рівнем воли до 40 метрів, ширина усіх чотирьох виступів 140 метрів. Легенда, яка пояснює походження назви цього пам'ятника природи, розповідає про події XIII століття. Саме годі населення України потерпало від монголо-татарського іга. Тоді на околиці Житомира проживала велика дружна сім'я, в якій було три брати і красуня сестра. Настільки гарною була дівчина, що хан вирішив забрати її з собою. Щоб врятувати сестру, братії осідлали коней і кинулися із сестрою тікати. Та погоня за ними була швидкою. Надії на порятунок не було. Тоді браги і сестра, бажаючи залишитись нескореними, стрибнули з високого берега в холодні води Тетерева. Скеля, з якої вони зірвалися, прийняла вигляд чотирьох стовпів, кожен з яких нагадував силует нескорених.

Не менш цікавими є екскурсії по каньйону річки Кам'янки. Для геологічної екскурсії хорошою наочністю будуть пегматитові граніти берегів каньйону, які разом з гранітами каньйону річки Тетерів складають єдину петрографічну провінцію. Переважаючими видами польового шпату на даній ділянці є мікроклін, ортоклаз, плагіоклаз. Переважаючою слюдою є біотит, рідше - мусковіт. Також тут знаходяться відслоєння гнейсів з жилами пегматиту і сірого граніту. Біля самої річки знаходимо жилу апліту світлого відтінку, до складу якої входять, калієвий польовий шпат, кварц, мусковіт.

Із пам'яток природи увагу туристів приверне скеля «Козак», яка має оригінальний зовнішній вигляд. Якщо її оглядати з підніжжя Замкової гори, перед очима виникає образ кам'яного велетня з націленим вдаль поглядом, в якому, в залежності від освітлення, можна прочитати і суворість, і радісний подив. Козак хмурить широке гранітне чоло і уважно дивиться на протилежний берег річки Кам'янки, чи не повертаються з бойового походу його товариші, які з цього місця пішли боронити рідний край. Доповнити враження від мандрівки каньйонами річок Тетерів і Кам'янка можна, піднявшись вгору по річці Гнилоп'ять від місця її впадіння в Тетерів. Характерною особливістю цього району є збагачення гранітів такими кольоровими мінералами як біотит, апатит, рогова обманка, магнітний залізняк, рутил, флюорит, циркон і великий вміст плагіоклазів. Особливо цікавою є присутність магнітного залізняка в жилах пегматитових гранітів, що виділяє їх в окрему петрографічну провінцію. Подивують різнобарвністю польові шпати: білий польовий шпат, кремовий, жовтий, сірий, рожевий, червоний, голубий, які можна побачити на лівому березі трохи вище скелі Ю.І. Крашевського, Біля цієї скелі доцільно провести бесіди про роль Юзефа Ігнаці Крашевського в історії міста Житомира. В залежності від віку, освіти, професійної підготовки екскурсантів теми таких бесід можуть бути: «Юзеф Ігнаці Крашевський - видатний польський письменник-публіцист XIX століття»; «Роль Ю.І. Крашевського в розвитку театрального мистецтва в м. Житомирі», «Ю.І. Крашевський - куратор Житомирської гімназії»; «Книгокористування та книговидання на Волині в XIX ст.»; «Вклад Ю.І. Крашевського в зближення різних класів польського суспільства між собою і з простим українським людом»; «Юзеф Крашевський і Софія Вороничева, як втілення сімейних цінностей»; [1, с. 106 - 113], «Екологічні мотиви в творчості Ю.І. Крашевського» тощо [6. с. 98 - 100].

Навіть поверховий огляд мінеральних багатств та пам'яток природи каньйонів Житомирських річок доводить необхідність подальшої розробки туристичних і екскурсійних маршрутів цими місцями. Багатющий наочний матеріал дає змогу побачити геологічне минуле і сьогодення району, відчутти подих антропогенного навантаження XXI ст., відродити Історичну пам'ять жителів міста, які ще 1125 років тому почали освоювати каньйони; молодому поколінню - знати, берегти і примножувати традиції і надбання житомирян, які уподобали цей район для процвітання і продовження свого роду, яке, попри кризові явища початку XXI ст., віримо, обов'язково прийде.

Література

1. Корбут Г.О. Геологічна будова Житомирщини. - Житомир, 2010. - 24 с.
2. Корбут Г.А., Костриця Н. Е., Ремезова Е.А. Геологическое строение и полезные ископаемые Житомирской области.//Урал в мініатюрі (Природні багатства Житомирщини, їх вивчення та перспективи використання) - Житомир, 1996 - С. 6 - 20.
3. Корбут Г.Л., Костриця П. Е., Искоростенский Л.И. Геологические исследования бассейна реки Тетерев в окрестностях г. Житомира.//Урал в мініатюрі (Природні багатства Житомирщини, їх вивчення та перспективи використання) - Житомир, 1996 - С. 166 - 183.
4. Алла Гонцалез дель Кастійно. Юзеф Крашевський у культурному середовищі Житомира //Українська полоністика- Науковий Журнал. Вип. 1. - Житомир, 2004. - С. 106 - 113.
5. Тутковский П.А. Из геологии г. Житомира. Разрез долины реки Тетерева.// Гр. Об - ва иседелователей Волини.- Т. VII.- Житомир, 1912.
6. Памірський М.С., Корбут Г.О. Вискушенко А.П. Екологічні мотиви у нарисі Ю.І.Крашевського «Житомир»./У збірнику Велика Волинь. - Житомир, 2002. - Т. 28. - С. 98 - 100.